مطالعات محیطی هفت حصار شماره بیست و پنجم/ سال هفتم/ پاییز ۱۳۹۷
صفحات ۱۰۵-۹۳

سنجش شاخص‌های سرمایه اجتماعی در محلات بافت تاریخی شهر یزد (نمونه موردی: محله پشت‌باغ)

احسان اصلانی*، محمدحسین دهقان‌پور فراشاه**، هما هدایت***

تاریخ دریافت مقاله: ۹۷/۳/۵
تاریخ پذیرش مقاله: ۹۷/۶/۲۵

چکیده

روابط اجتماعی در بافت تاریخی شهر یزد بر اساس هویت محله‌ای شکل‌گرفته‌اند. انباشت این روابط در طی سالیان، مجموعه گسترده‌ای از پیوندهای اجتماعی را در بین ساکنان سبب شده است. از آنجا که در چند دهه اخیر به دلایلی، مفهوم سرمایه اجتماعی در بافت تاریخی شهر یزد رو به نزول نهاده، ضروری است تا با تعیین سطح سرمایه اجتماعی در این محلات، نسبت به تقویت شاخص‌های آن اقدام گردد. هدف اصلی از این پژوهش، اندازه‌گیری سرمایه اجتماعی در محله تاریخی پشت‌باغ یزد است. روش تحقیق حاضر از نوع پیمایشی بوده و از ابزار پرسشنامه برای گردآوری داده‌ها استفاده شد. پس از بررسی منابع معتبر در این زمینه و با توجه به شرایط و مقتضیات جامعه موردمطالعه، تعداد ۱۲ شاخص مشتمل بر ظرفیت پذیرش تفاوت‌ها، اطلاعات و آگاهی از محله، احساس امنیت، فعالیت گروهی و هدف مشترک، مشارکت در اجتماع محلی، توانمندسازی، حس اعتماد، شبکه‌های حمایتی، ارزش‌ها و هنجارهای جمعی، حس تعلق، پیوندهای همسایگی و بها دادن به زندگی تعیین گردید. در این پژوهش جهت نمونه‌گیری از روش تصادفی مرحله‌ای استفاده شد. بر اساس فرمول کوکران، حجم نمونه متشکل از ۳۳۳ نفر از ساکنین محله پشت باغ است که هرکدام یک خانوار را نمایندگی می‌کند. نتایج نشان می‌دهند با توجه به سطح معنی‌داری شاخص‌ها تمامی آن‌ها بر روی سرمایه اجتماعی تأثیرگذارند و بین آن‌ها با سرمایه اجتماعی رابطه چندگانه وجود دارد. همچنین سرمایه اجتماعی در بافت تاریخی محله پشت باغ در سطح متوسط قرار دارد که عامل اصلی آن را می‌توان خالی از سکنه شدن محدوده مورد مطالعه در پی مهاجرت ساکنین اصلی به حومه شهر و جایگزینی آن‌ها با اتباع بیگانه و اقشار کم‌درآمد دانست.

واژگان کلیدی

سرمایه اجتماعی، محله، بافت تاریخی، شهر یزد

* دانشجوی دکتری شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران (نویسنده مسئول)
ehsan_aslani88@yahoo.com
** کارشناس ارشد حفاظت و مرمت میراث شهری، دانشکده معماری، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، تهران، ایران hosein66.dehghanpour@gmail.com
*** استادیار و عضو هیأت علمی گروه هنر، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد رودهن، رودهن، ایران hedayat@riau.ac.ir

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-19]
[DOR: 20.1001.1.22225602.1397.7.25.9.1]

مقدمه

سرمایه اجتماعی از جمله مفاهیم مدرن است که در علوم اجتماعی و محافل سیاسی معاصر استفاده شده است (صیدایی و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۹۵). این مفهوم، ریشه در علم جامعه‌شناسی دارد و اگرچه تعاریف مختلفی برای آن موجود است؛ اما در مجموع، سرمایه اجتماعی به‌نوعی علاج همه مشکلات جامعه مدرن تلقی می‌شود (Portes, 1998). سرمایه اجتماعی، برخلاف دیگر سرمایه ها به صورت فیزیکی وجود ندارند بلکه حاصل تعاملات هنجارهای گروهی و اجتماعی است (صیدایی و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۹۵). سرمایه اجتماعی، وضعیت کیفی را توصیف می‌کند که بر روابط بین افراد و گروه‌های جامعه، حاکم است. این فضاهای اجتماعی روابط بین افراد را تسهیل می‌کند و اعتماد بین افراد را بهبود می‌بخشد (سوری، ۱۳۹۳: ۵۱).

توافق گسترده‌ای بر نحوه اندازه‌گیری سرمایه اجتماعی وجود ندارد و این موضوع، خود به محلی برای بحث تبدیل شده است که چرا باید چیزی را که قابل‌اندازه‌گیری نیست سرمایه نامید؟ در حالی‌که معمولاً به‌صورت حسی می‌توان سطح سرمایه اجتماعی را در یک رابطه خاص (جدا از نوع و مقیاس) درک کرد اما این اندازه‌گیری، کمی پیچیده به نظر می‌آید. این مشکل، منجر به خلق معیارهای گوناگون برای عملکردهای مختلف گردیده است (Warner et al., 1963). یکی از سطوح سنجش سرمایه اجتماعی، واحد همسایگی است. در این پژوهش، مقیاس «محله» به‌عنوان بستر تحقیق در نظر گرفته شده است.

در شهرهای ایران قبل از عصر توسعه جدید شهری، محله‌ها به‌عنوان واحدهای اصلی شکل‌دهنده شهر، بیش از هر واحد دیگری در درون خود، همبستگی، یگانگی و همسانی قومی، خانوادگی و گاه اداری، حرفه‌ای و طبقاتی داشته‌اند (خاکساری، ۱۳۸۵: ۳). یکی از ویژگی‌های انسانی عمده یزد که در بافت کالبدی شهر نیز به‌خوبی تبلور یافته است، ارتباط گروه‌های انسانی در قالب محلات می‌باشد (مهندسین مشاور آرمانشهر، ۱۳۸۷). محلات شهر یزد جایگاه زندگی طبقات اجتماعی مختلف، صاحبان مشاغل گوناگون و پیروان ادیان مختلف بوده است. روابط نزدیک اقتصادی-اجتماعی نظام محله‌ای ویژه شهرهای دوره اسلامی و شیوه کارگاهی بر نظم اجتماعی-فضایی شهر تأثیر گذاشته است؛ اما امروزه اشکال پیچیده روابط اقتصادی-اجتماعی، دگرگون شدن تولید شهری در یزد، تسلط وجه تولید کارخانه‌ای بر کارگاهی و قرارگیری شهر در شبکه ارتباطات اجتماعی-اقتصادی در سطح کشور، باعث شده که نظام محله‌ای در شهر از بین برود و محله به‌عنوان یک واحد زندگی شهری نسبت به گذشته اهمیت خود را از دست بدهد (توسلی، ۱۳۸۱: ۳۴ و ۳۱).

کم‌رنگ شدن پیوندهای اجتماعی بین ساکنان محلات بافت تاریخی شهر یزد به‌سرعت اتفاق نیفتاده بلکه به‌تدریج و طی سالیان متمادی به وقوع پیوسته است. باکمی دقت درمی‌یابیم که هنوز هم این کنش‌های متقابل که از سرمایه اجتماعی نشأت می‌گیرند وجود دارند. یکی از نمودهای آن را می‌توان در مراسم عزاداری دهه محرم که به‌شدت بر هویت محله‌ای استوار است مشاهده نمود.

نظر به آنچه گفته شد، پژوهش حاضر در صدد پاسخ‌گویی به سؤالات زیر است:

- بر اثر تحولات چند دهه اخیر، سرمایه اجتماعی در محله تاریخی پشت‌باغ یزد در چه سطحی قرار گرفته است؟
- چه رابطه‌ای بین شاخص‌های مورد بررسی به عنوان متغیرهای مستقل و سرمایه اجتماعی یا همان متغیر وابسته در محلات بافت تاریخی شهر یزد وجود دارد؟
- با ارائه چه راهبردهایی می‌توان سطح سرمایه اجتماعی را در محدوده مورد مطالعه ارتقاء بخشید؟

در پاسخ به سؤالات فوق، می‌توان این فرضیه‌ها را مطرح نمود که:

- به نظر می‌رسد که سرمایه اجتماعی در محدوده مورد مطالعه از سطح مطلوب فاصله دارد و رضایت‌بخش نیست.
- همچنین احتمالاً مابین شاخص‌های مورد بررسی با سرمایه اجتماعی در محدوده مورد مطالعه، رابطه معنادار و همبستگی مثبت وجود دارد.
- ممکن است با اتخاذ راهبردهایی بتوان شاخص‌های مؤثر بر سرمایه اجتماعی را در محدوده مورد مطالعه ارتقاء داد.

روش تحقیق

روش جمع‌آوری داده‌ها در این پژوهش به دو صورت کتابخانه‌ای و میدانی است. برای اثبات فرضیه، پاسخ به سؤال و نیل به اهداف تحقیق، ابتدا از طریق مباحث کتابخانه‌ای و اسنادی همچون مراجعه به کتب و مقالات معتبر به تبیین ماهیت نظری تئوری سرمایه اجتماعی، خاستگاه و ابعاد مختلف آن پرداخته شد. در بخش میدانی نیز از طریق برداشت پیمایشی، اطلاعات مربوط به محیط جمع‌آوری گردید. به این صورت که پس از تهیه پرسشنامه‌ها، نسبت به تکمیل آن‌ها در جامعه هدف (محله پشت‌باغ) اقدام شد. در نهایت، به‌منظور تحلیل داده‌ها، از روش آماری توصیفی- تحلیلی و استنباطی استفاده گردید. بر اساس این روش، به بررسی اطلاعات جمع‌آوری‌شده به‌صورت پارامترهای آماری پرداخته

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-19]

[DOR: 20.1001.1.23225602.1397.7.25.9.1]

می‌شود. سپس روابط بین متغیرها با استفاده از روش‌های آماری ضریب همبستگی پیرسون و رگرسیون چندگانه در بسته نرم‌افزاری SPSS[1] تحلیل می‌گردد و در پایان، سرمایه اجتماعی در محدوده مورد مطالعه مورد سنجش قرار می‌گیرد.

در این پژوهش، جامعه آماری ۲۵۰۰ نفر در نظر گرفته شد و بر این اساس، حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران ۳۳۳ نفر تعیین گردید. جهت نمونه‌گیری از روش تصادفی مرحله‌ای استفاده شد. به این صورت که ابتدا تعداد ۳۳۳ خانوار انتخاب گردید و سپس از هر خانوار با یک نفر مصاحبه به عمل آمد.

در پرسشنامه، تعداد ۲۷ سؤال بر اساس طیف لیکرت با درجه‌بندی ۵ تایی مطرح گردید. جهت محاسبه میانگین هرکدام از سؤال‌ها، امتیاز ۵ برای پاسخ بسیار زیاد، ۴ برای زیاد، ۳ برای متوسط، ۲ برای کم و امتیاز ۱ که برای پاسخ بسیار کم تعیین شد.

شاخص‌های سرمایه اجتماعی به‌عنوان متغیرهای مستقل به‌وسیله ۲۴ سؤال سنجیده شده است و در مجموع، نتیجه سنجش این شاخص‌ها سطح متغیر وابسته یا همان سرمایه اجتماعی را نشان می‌دهد. تعداد ۳ سؤال هم برای ارزیابی برآیند سرمایه اجتماعی و راستی آزمایی با نتایج حاصل از آزمون متغیرهای مستقل به‌صورت مستقیم طراحی گردید. همچنین جنسیت، وضعیت تأهل، میزان درآمد، نوع مالکیت به‌عنوان متغیرهای زمینه‌ای و سطح تحصیلات و مدت سکونت به‌عنوان متغیرهای کنترل در نظر گرفته شدند چراکه ممکن است افراد بی‌سواد یا با مدت سکونت کمتر از ۲ سال با جنبه‌های عمومی تحقیق مرتبط با موضوع، در محله موردنظر به‌قدر کافی آشنایی نداشته باشند.

قابلیت اعتبار یا روایی پرسشنامه توسط اساتید صاحب‌نظر در حوزه جامعه‌شناسی مورد ارزیابی قرار گرفت و برای قابلیت اعتماد یا پایایی پرسشنامه نیز ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۶۷ به دست آمد.

مبانی نظری

نظریه‌های سرمایه اجتماعی: سرمایه اجتماعی از طریق آثار بوردیو[2] (۱۹۸۶)، کولمن[3] (۱۹۸۸) و پاتنام (۲۰۰۰ و ۱۹۹۹) در کانون توجه بین‌المللی قرار گرفت که در اصطلاح به منابعی اشاره دارد که به‌وسیله شبکه‌ها و تعاملات اجتماعی، رابطه، هنجارها و اعتماد متقابل قابل‌دسترسی است (Kleinhans, 2009: 632-633).

اصول نظری سرمایه اجتماعی کاملاً واضح و روشن است. از طریق برقراری ارتباط با دیگران و حفظ این روابط طی مدت‌زمان طولانی، مردم می‌توانند با یکدیگر همکاری کرده و به چیزهایی دست یابند که یا قادر نبودند به آن‌ها نائل آیند یا فقط، با سختی و صرف هزینه‌های زیاد می‌توانستند به آن‌ها دسترسی داشته باشند تا حدی که شبکه‌ها و تعاملات اجتماعی منبعی را تشکیل می‌دهند و نوعی از سرمایه را می‌سازند (Field, 2003: 1). در (جدول ۱) دیدگاه صاحب نظران مختلف، پیرامون سرمایه اجتماعی آمده است:

جدول ۱- تعریف، کارکرد/ هدف و سطح تحلیل سرمایه اجتماعی از نگاه صاحب نظران (غفاری، ۱۳۸۴: ۲۵۲)

نظریه‌پرداز	تعریف	کارکرد/ هدف	سطح تحلیل
پاتنام	شبکه‌های روابط اجتماعی که مشخصه آن‌ها هنجارهای اعتماد و همیاری است	تسهیل کنش جمعی و کسب منفعت متقابل	مناطق، اجتماعات در مقیاس‌های ملی و بین‌المللی
بوردیو	منابعی که دسترسی به کالاهای جمعی را فراهم می‌سازد	تولید سرمایه اقتصادی	رقابت‌های طبقاتی
کولمن	جنبه‌هایی از ساختار اجتماعی که کنش‌های منطقی را تسهیل می‌نمایند	تولید سرمایه انسانی	افراد در زمینه‌های خانوار و دیگر اجتماعات
لین[4]	دسترسی و استفاده از منابع نهفته در روابط و شبکه‌های اجتماعی	تولید منابع قدرت و حفظ آن‌ها	افراد در شبکه‌ها و ساختارهای اجتماعی
فوکویاما[5]	مجموعه‌ای از هنجارها یا ارزش‌های غیررسمی	ترویج تعاون و همکاری، کارایی اقتصادی و ثبات دموکراسی	جوامع و فرهنگ‌ها
بیکر[6]	منابعی که از طریق شبکه‌های فردی یا سازمانی قابل حصول‌اند	تقویت بده بستان و کنش متقابل	گروه‌ها و سازمان‌ها
گیدنز[7]	روابط اجتماعی در مقیاس‌های محلی و فرامحلی مقوم نظم اجتماعی	نظم اجتماعی، کاهش فساد و تبهکاری اجتماعی	محلی و جامعه

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-19]
[DOR: 20.1001.1.22225602.1397.7.25.9.1]

انواع سرمایه اجتماعی: پاتنام از دو جزء اساسی این مفهوم سخن به میان آورده است. آثار وی غالباً به «سرمایه اجتماعی درون‌گروهی»[8] و «سرمایه اجتماعی میان‌گروهی»[9] اشاره دارند (Putnam, 2000)، هرچند وولکاک (۱۹۹۸) و هالپرن (۲۰۰۵) «سرمایه پیوندی»[10] را نیز به‌عنوان بعد سوم مطرح کرده‌اند (Halpern, 2005, Woolcock, 1998). سرمایه اجتماعی درون‌گروهی در پیوندهای اجتماعی قوی، بین اعضای اصلی خانواده، دوستان نزدیک، اعضای گروه‌های قومی و گاهاً همسایگان ایجاد می‌شود. پیوندها و علقه‌های قوی، منبع اصلی حمایت عملی، مادی یا احساسی به‌ویژه هنجارهای مشترک در یک رابطه متقابل و سودمند هستند (Briggs, 1998). سرمایه اجتماعی میان گروهی بر همگرایی ضعیف و روابط منفصل بین افراد نامتجانس همچون دوستان، آشنایان یا همکاران کاری تأکید دارد. این مورد می‌تواند به مردم کمک نماید تا با دستیابی به منابع موجود در سایر حوزه‌های اجتماعی به استثنای حوزه‌های مختص خود پیشی بگیرند (Granovetter, 1973). بنابراین این نوع از سرمایه، مربوط به نوع متفاوتی از منابع، در مقایسه با سرمایه درون‌گروهی است.

هیچ‌یک از سرمایه‌های درون‌گروهی و میان‌گروهی مقوله‌هایی نیستند که در آن‌ها شبکه‌های اجتماعی به‌صورت تخصصی تفکیک شده باشند، اما غالباً، ابعادی وجود دارند که می‌توانیم اشکال متفاوتی از سرمایه اجتماعی را مقایسه کنیم (Putnam, 2000: 23).

سرمایه اجتماعی در مقیاس محله: محققان برای مطالعه سرمایه اجتماعی در مقیاس محله، با چالش‌های عدیده‌ای مواجه‌اند که مهم‌ترین آن‌ها یکپارچگی واحدهای همسایگی و اجتماعات محلی است. «محله» تنها یکی از چند زمینه‌ای است که مردم در آن شبکه‌های اجتماعی‌شان را به وجود آورده و حفظ می‌نمایند (Bridge, 2002: 25; Fisher, 1982: 41). برای بیشتر مردم، شبکه‌های اجتماعی به‌راحتی فراتر از «فضای خانه» یا محله گسترش می‌یابد. بااین‌وجود، محله یک زمینه خاص فضایی است که در آن ساکنین، انتخاب می‌کنند یا مجبور به زندگی می‌شوند. در این گونه موارد، تعاملات اجتماعی روزمره گذرا بین ساکنین به دلیل روابط شفاهی محدود یا حتی فقدان این روابط و کوتاهی مدت آن‌ها مشخص می‌شوند که بسیار جالب است. این تعاملات گذرا می‌توانند سبب به وجود آمدن روابطی عمیق گردند اما معمولاً باقیمانده ماهیتی ضعیف و «خصیصه‌ای متغیر، متحرک و سیال» هستند (Lofland, 1985: 118). مهم‌تر اینکه، ممکن است آن‌ها سرمایه اجتماعی را بدون نیاز به وجود عضوی از سایر شبکه‌ها ایجاد کنند (Crawford, 2006: 962). ساکنان محله به‌صورت تصادفی در راه‌پله‌ها، آن‌سوی حصارها، در خیابان‌ها و میادین، زمین‌های بازی یا تفرجگاه‌ها، فروشگاه‌های محل و مراکز تجمع با برخوردهای شخصی مواجه می‌شوند. نوعی وابستگی متقابل در این پهنه وجود دارد به‌طوری‌که ساکنان به‌صورت مسالمت‌آمیز در کنار هم زندگی کرده، اعتماد و هنجارهای معمول را حفظ می‌کنند و چنانچه منافع مشترکی در خطر باشد برای دستیابی به موفقیت، باهم همکاری می‌نمایند. از جهت منفی، اگر مزاحمتی رخ دهد ساکنان به وضوح این وابستگی را احساس می‌کنند. با این‌حال وجود تعاملات اجتماعی هرروزه و گذرا از فواید اعتماد کردن، هنجارهای مشترک و اقدامات اجتماعی است (Kleinhans, 2009: 634).

تعاملات گذرا می‌توانند منجر به خلق روابط ضعیف و آشنایی عمومی شوند. آشنایی عمومی یعنی ساکنان اطلاعات کافی را از تعاملات هرروزه به دست می‌آورند تا سایر افراد را شناخته و دسته‌بندی کنند (Fisher, 1982: 60–61; Blokland, 2003: 90–93). هنینگ و لیبرگ (۱۹۹۶) روابط ضعیف را به‌صورت «تماس‌های بی‌تکلف روزمره در محله» تعریف می‌کنند (Henning & Lieberg, 1996: 6) که شامل دامنه‌ای از آشنایی‌های مختصر تا سطوح معمول کمک‌های عملی است. مطابق معمول، روابط ضعیف شیوه‌ای بااهمیت برای آشنایی عمومی می‌باشند به‌طوری‌که آن‌ها می‌توانند اطلاعات بسیاری را در مورد سایر ساکنین ارائه دهند. آشنایی عمومی به‌نوبه خود می‌تواند سرمایه اجتماعی را به اشکال مختلفی عرضه دارد. روابط ضعیف نه‌تنها برای پشت‌گرمی بلکه برای حس امنیت و احساس در خانه بودن نیز از اهمیت قابل‌توجهی برخوردار بوده‌اند (Briggs, 1998; Crawford, 2006; Henning & Lieberg, 1996). در عین حال، اقدام جمعی از جانب ساکنان لزوماً نیازی به روابط قوی ندارد. به‌عنوان‌مثال، نصب گلدان‌های گل به پنجره‌ها با هدف حفظ سبک بی‌ابهام نما می‌تواند بدون تماس‌های قوی موردپذیرش قرار گیرد. مادامی‌که شبکه‌های اجتماعی و روابط قوی، پتانسیل بیشتری برای انطباق‌پذیری با هنجارهای خاص رفتاری دارند، احتمالاً تعاملات گذرا تکرارشونده‌ترند و ساکنانی متفاوت و به‌مراتب بیشتر را در برمی‌گیرند. فارست و کیرنز (۲۰۰۱) استدلال می‌کنند که «شبکه‌های همسایگی استحکام کمی داشته و چندان عمیق و ریشه‌دار نیستند و نظم اجتماعی‌ای که آن‌ها در آن قرار می‌گیرند می‌تواند باثبات‌تر و سازگارتر باشد» (Forrest & Kearns, 2001: 2134). همسایگی نیازمند «مهارت دستیابی به دوستی از راه دور» است (Crow et al., 2002; Bridge, 2002: 15) تا این اطمینان حاصل شود که رابطه متقابل حفظ شده و به حریم زندگی خصوصی تجاوز نشده است.

جزء سازنده دیگر و بسیار پیچیده اما بااهمیت سرمایه اجتماعی، اعتماد است. سطح اصلی اعتماد، حالتی برای تعاملات اجتماعی، حمایتی و عمل متقابل است. همچنین ممکن است اعتماد به‌عنوان اثر مثبت تعاملات و حمایت دوجانبه بسط یابد (Brehm & Rahn, 1997).

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-19]
[DOR: 20.1001.1.23225602.1397.7.25.9.1]

«روابط نامنظم با روابط مدنی، عمل متقابل، صداقت و اعتماد اجتماعی درهم‌تنیده‌اند» (Putnam, 2000, 137). قابلیت پیش‌بینی رفتار ساکنان در یک محله، بر مبنای اعتماد است. اعتماد می‌تواند به احساس امنیت و وجود موانع کمتر برای ایجاد تعامل با سایرین کمک کند. «مردمی که به دیگران اعتماد می‌کنند روابط شخصی را شکل می‌دهند و غالباً بیش از افراد بدگمان به‌طور داوطلبانه در تجمعات شرکت می‌نمایند» (Ross et al., 2001: 570; Brehm & Rahn, 1997; Putnam, 2000). اعتماد خواستن را فعال می‌کند یا سایر ساکنین را برای کمک عملی یا همکاری آماده می‌نماید تا به‌خاطر همسایگی به چیزهای مهمی مانند اقدامات احتیاطی در برابر دزدی دست یابند. در مقابل، یک محله در حال زوال، منجر به ایجاد تهدیداتی در قابلیت پیش‌آگاهی و تعاملات اجتماعی بین ساکنان می‌شود (Lelieveldt, 2004; Ross et al., 2001). به‌ویژه در محله‌های محروم که گردش مالی بالای کاربری مسکونی می‌تواند آشنایی اجتماعی و اعتماد را متزلزل سازد و منجر به کاهش سطوح تعاملات اجتماعی گردد. ساکنین ممکن است با بلندنظری، سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های کالبدی را به‌عنوان نشانه‌ای از منافع عمومی در محله خود، افزایش خوش‌بینی و اعتماد به آینده آن تفسیر کنند (Flint & Kearns, 2006: 45).

سرمایه اجتماعی می‌تواند از طریق هنجارهای اجتماعی نیز ایجاد شده باشد. در یک محیط همسایگی، هنجارها، قوانین اجتماعی نانوشته‌ای برای تعامل با سایر ساکنین و رفتار یک شخص در فضاهای عمومی هستند. سرمایه اجتماعی ورای مزایای کنترل اجتماعی و هنجارهای مشترک همچون مزاحمتی که اتفاق نمی‌افتد، خیابانی تمیز، توافقات غیررسمی در مورد نحوه استفاده از فضای کم پارکینگ و والدینی که از بچه‌های در حال بازی دیگران بیشتر از بچه‌های خود مراقبت می‌کنند پنهان‌شده‌اند (Carpiano, 2007; Foley & Edwards, 1999: 152; Halpern, 2005: 11; Putnam, 2000). تمایل ساکنین برای مداخله در موقعیت‌های ناخوشایند تا حدودی به کیفیت تعاملات اجتماعی و اعتماد متقابل وابسته است (Sampson et al., 1997: 919). نظریه سرمایه اجتماعی مدعی است که اجرای مؤثر هنجارها تنها در صورتی امکان‌پذیر است که یک ساختار اجتماعی دارای بستار باشد (Coleman, 1988: 105–107). بستار، حوزه‌ای است که اشخاص مختلف در یک محیط اجتماعی به هم وابسته هستند و در یک محله، بدین معنی خواهد بود که ساکنان برای اعمال کنترل اجتماعی بایستی یکدیگر را به‌خوبی بشناسند. در هرصورت، بلیر[11] (۱۹۹۷) توصیه کرده است که حضور محض تعاملات اجتماعی در سطحی پایه برای کنترل اجتماعی کافی است. به‌علاوه، حتی حضور مکرر مشارکت اجتماعی می‌تواند حس توانمندسازی را در ساکنانی پرورش دهد که به این نتیجه رسیده‌اند که مردم از روابط همسایگی مراقبت می‌کنند (Carpiano, 2007: 642). در صورت تخطی از هنجارهای نانوشته، ساکنان می‌توانند راهبردهای تحریمی گوناگونی را برای نشان دادن مخالفت خود به کار گیرند. راهبردهای مشترک به‌طور مستقیم، متخلف را مورد خطاب قرار داده یا به وی بی‌اعتنایی می‌کنند یا با شایعه‌پراکنی، آبروی متخلف را می‌برند (Halpern, 2005: 11). سرمایه اجتماعی می‌تواند حتی با تعاملات گاه‌وبیگاه، در دسترس باشد به‌طوری‌که ساکنان می‌توانند از کنترل اجتماعی اعمال‌شده بر سایر ساکنان منفعت ببرند (Putnam, 2000: 20). در ضمن صاحب‌خانه‌ها می‌توانند محرک ساکنینی باشند که می‌خواهند هنجارهای اساسی را برای ساختمان‌های آپارتمانی بنا نهند. این «تدوین قوانین» می‌تواند زمینه را برای تلاش ساکنین جهت اجرای هنجارها فراهم نماید.

درنتیجه، ارتباطات اتفاقی و گذرا بین ساکنان می‌تواند تنوع منابعی را به وجود آورد که جو اجتماعی مطلوبی را خلق یا از آن حمایت می‌کند. سرمایه اجتماعی دارای دو بعد انفرادی و اجتماعی است. این منابع می‌تواند هم به «گروه» ساکنین با روابط گذرا و هم به ساکنین منفرد تعلق گیرد. به نظر می‌رسد سطوح فضایی خرد، همچون خیابان‌ها، میادین و بلوک‌های ساختمانی، نسبت به سطوح همسایگی مشابه از اهمیت بیشتری برای تعاملات اجتماعی برخوردارند (Blokland, 2003; Fisher, 1982; Grannis, 1998). در سطوح خرد، ساکنان بیش از حد، درگیر تعاملات گذرای روزمره می‌شوند و می‌توانند آشنایی عمومی را گسترش دهند. به‌علاوه، اندازه واحدهای همسایگی اداری، بسیار بزرگ‌تر از قوه ادراک همسایگی اکثر ساکنین، مثل «قدم زدن از خانه یک شخص در فاصله زمانی حدود ۵ تا ۱۰ دقیقه» است (Kearns & Parkinson, 2001, 2103; Wassenberg et al., 2006).

سنجش سرمایه اجتماعی: سرمایه اجتماعی وجهی نویافته و انکارناپذیر از یک جامعه است و الزاماً در همه جوامع شکل و صورت واحدی ندارد (صیدایی و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۹۶). با توجه به تعاریف مختلف از سرمایه اجتماعی، روش‌های اندازه‌گیری متعددی وجود دارد و در کل، هیچ‌کدام از مقبولیت عام، برخوردار نیستند. همچنین اندازه‌گیری سرمایه اجتماعی از فقدان اطلاعات مناسب رنج می‌برد و در موارد بسیاری، طراحی نظرسنجی‌ها گرایش به اهداف دیگری غیر از ارزیابی سرمایه اجتماعی داشته‌اند. با این وجود، تلاش‌های متعددی جهت پیشبرد سنجش سرمایه اجتماعی انجام پذیرفته است (Nieminen, 2008)؛ اما تمرکز اکثر آن‌ها بر شبکه‌ها یا درآمدهای اقتصادی بوده است.

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-19]
[DOR: 20.1001.1.22225602.1397.7.25.9.1]

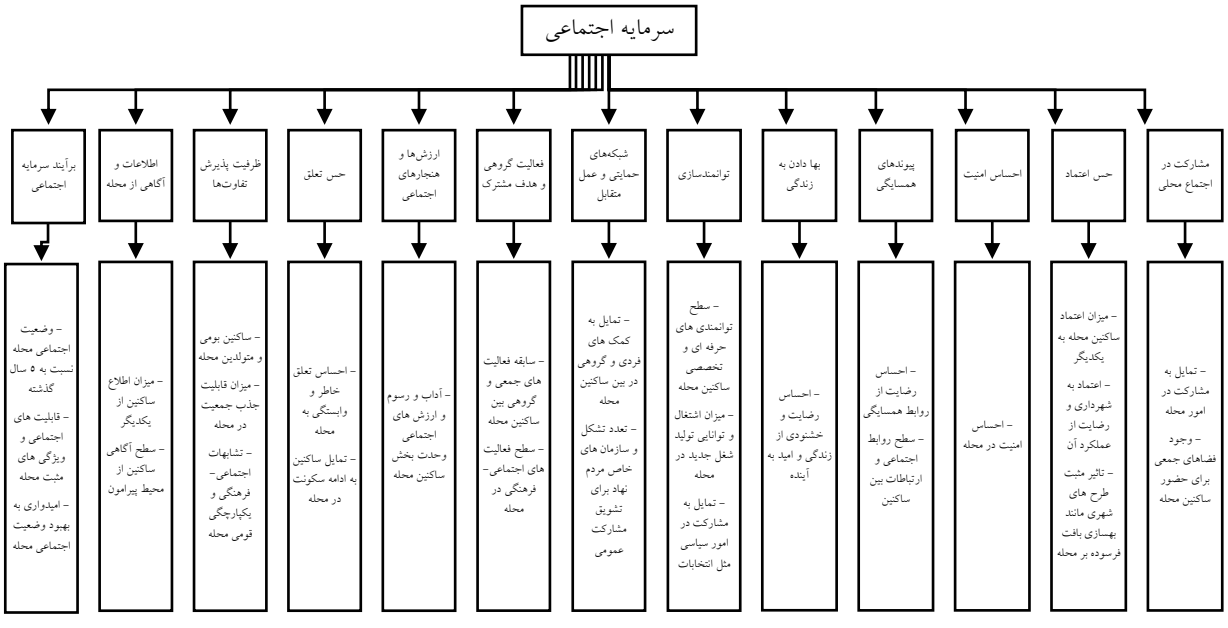
ماهیت کلی مفهوم سرمایه اجتماعی، تعیین معیارها را با توجه به گستردگی زمینه‌های آن دشوار می‌سازد. از طرفی، روش سنجش سرمایه اجتماعی، بسته به رشته و موضوع مطالعه، می‌تواند متفاوت باشد. عده‌ای از پژوهشگران مدعی‌اند که سرمایه اجتماعی را نمی‌توان به‌طور مستقیم اندازه‌گیری کرد و معمولاً بایستی از چند نوع شاخص نماینده استفاده شود (Simpura, 2002).

پژوهشگران و سازمان‌های مختلف، بسته به هدف خود از شاخص یا متغیرهای نسبتاً مشابه و یا غیر یکسان استفاده کرده‌اند. ازآنجاکه سرمایه اجتماعی با روش‌های بسیار متفاوتی مورد سنجش قرار می‌گیرد، اغلب مقایسه آن با نتایج محققان دیگر دشوار می‌باشد زیرا همیشه برخی موضوعات منحصر بفرد مانند ویژگی‌های فرهنگی خاص وجود دارند. در نتیجه برای این منظور باید مجموعه ای از شاخص ها مورد استفاده قرار گیرد تا ابعاد گوناگون موضوع در سنجش لحاظ شود. هر چند سنجش سرمایه اجتماعی دشوار است ولی غیر ممکن نیست. بعضی از تحقیقات با تلفیق متدلوژی کمی، کیفی و تطبیقی در پی اندازه گیری سرمایه اجتماعی هستند (شعبانی و همکاران، ۱۳۸۸: ۹۶).

تاکنون به‌منظور اندازه‌گیری سرمایه اجتماعی در مقیاس واحد همسایگی، دو پژوهش مهم، انجام پذیرفته است. بر اساس تحقیقی که توسط بولن و اونیکس[۱۲] (۱۹۹۹) برای اندازه‌گیری سرمایه اجتماعی در پنج اجتماع مختلف در استرالیا انجام‌شده، هشت شاخص: مشارکت در اجتماع محلی، کنش‌گرایی در یک موقعیت اجتماعی، احساس اعتماد و امنیت، پیوندهای همسایگی، پیوندهای دولتی و خانوادگی، ظرفیت پذیرش تفاوت‌ها، بها دادن به زندگی، پیوندهای کاری شناسایی گردید (شریفیان ثانی، ۱۳۸۰، ۹). در پژوهش دیگری که به‌وسیله فارست و کیبرنز (۲۰۰۱) صورت گرفت هشت شاخص: توانمندسازی، مشارکت، فعالیت گروهی و هدف مشترک، شبکه‌های حمایتی و عمل متقابل، ارزش‌ها و هنجارهای جمعی، اعتماد، امنیت و حس تعلق جهت تهیه پرسشنامه پیشنهاد شد (Forrest et al., 2001: 2134).

شاخص‌های تحقیق

پس از جمع‌بندی شاخص‌های پژوهشی بولن و اونیکس (۱۹۹۹)، فارست و کیبرنز (۲۰۰۱) و همچنین مفاهیم استنباط شده از مبانی نظری مطروحه؛ شاخص‌هایی متناسب با ویژگی‌های بستر تحقیق جهت سنجش سرمایه اجتماعی در سطح محله تعیین گردید. سپس برای هر شاخص، تعدادی سؤال با سنجه‌های متناظر، در نظر گرفته شد. در اینجا برای طراحی متغیرها و شاخص‌های سرمایه اجتماعی از مدل مفهومی (تصویر ۱) استفاده می‌شود.

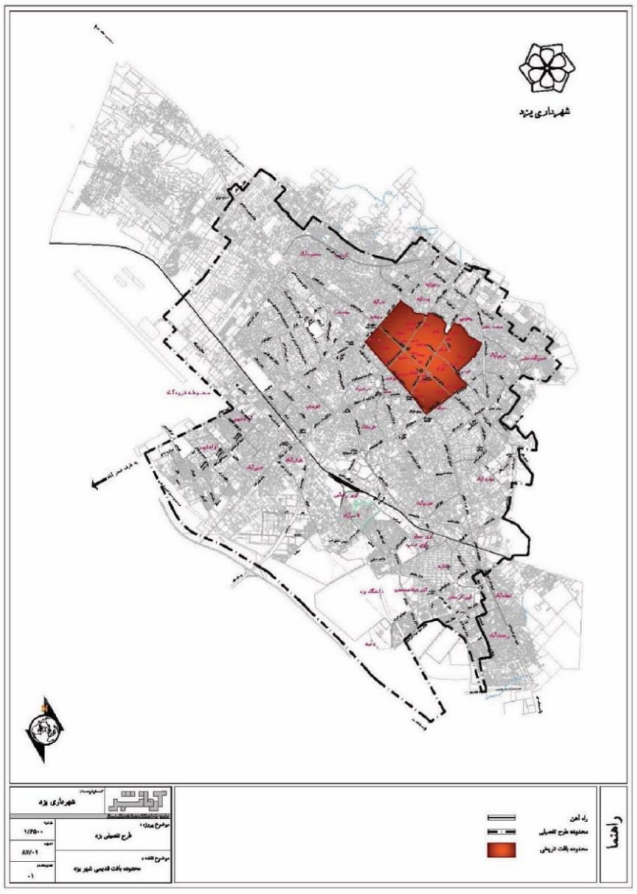
تصویر ۱- مدل مفهومی تحقیق

منطبق با چارچوب نظری، هدف اصلی پژوهش؛ تعیین سطح سرمایه اجتماعی در محله تاریخی پشت‌باغ یزد است. سایر اهداف نیز عبارت‌اند از: شناخت شاخص‌های مؤثر بر سرمایه اجتماعی در محلات بافت تاریخی شهر یزد و ارائه راهبردهایی به‌منظور ارتقاء شاخص‌های مؤثر بر سرمایه اجتماعی در محدوده موردمطالعه.

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-19]
[DOR: 20.1001.1.23225602.1397.7.25.9.1]

محدوده موردمطالعه

بافت تاریخی شهر یزد؛ (تصویر ۲) شامل اصلی‌ترین محلات قدیمی حدفاصل خیابان دهم فروردین و شهید رجایی در جنوب، بلوار دولت‌آباد و شهید سعیدی در غرب، بلوار بسیج و دهه فجر در شرق و خیابان فهادان، ده متری بعثت و کوچه سراج در شمال است که بر اساس توافق بین دفتر بهسازی بافت قدیم وزارت مسکن و شهرسازی، سازمان مسکن و شهرسازی استان یزد، شهرداری ناحیه تاریخی و سازمان میراث فرهنگی و گردشگری استان یزد به علت ارزش‌های فرهنگی و هویتی خاص، بافت تاریخی نام‌گرفته است (کلانتری خلیل‌آباد و همکاران، ۱۳۸۵: ۱۷).

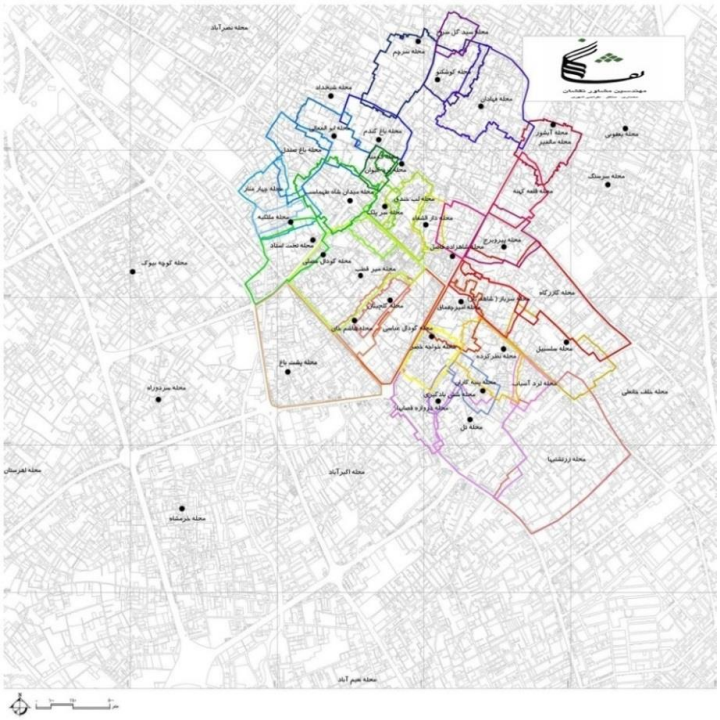
تصویر ۲- محدوده بافت قدیمی شهر یزد (مهندسین مشاور شمسه، ۱۳۸۵)

محلات بافت تاریخی شهر یزد: شهر قدیم یزد دارای تعداد زیادی محله است که با موجود داشتن یک فرهنگ غالب در کل آن‌ها، هر یک در درون خود از نظر مردم‌شناسی دارای هویت و شخصیت خاص بوده که تا حدودی به نوع معیشت مردم هر محله مربوط می‌گردد. این محلات که در واقع حوزه‌های کوچک‌تر شهر را تشکیل می‌دهند، غالباً دارای رشد ارگانیک و توسعه تدریجی می‌باشند و به‌طور معمول با توسعه شهر به تعداد آن‌ها اضافه می‌شود؛ اما اغلب دارای یک شکل و هندسه مشخصی نبوده و مرز بین آن‌ها کاملاً قابل‌تشخیص نمی‌باشد (مهندسین مشاور شمسه، ۱۳۸۵).

هر یک از محلات یزد در درون خود مرکزیتی داشته که در آنجا نیازهای روزمره مردم در مقیاس دسترسی پیاده تأمین می‌شده است. در این مراکز محلات معمولاً بازارچه، حمام، آب‌انبار، مسجد، حسینیه، لرد، کارگاه‌های کوچک و پایاب جهت دسترسی به آب قنات قرار داشته است. امتداد محورهای حرکتی و تجاری شهر نیز غالباً از میان این مراکز عبور می‌کرده است. مراکز محلات غالباً در کنار شبکه‌های ارتباطی، راه‌ها و یا در محل تقاطع آن‌ها شکل می‌گیرد. بنابراین در بسیاری از موارد مرکز محلات در مرکز فیزیکی و هندسی محله قرار نداشته و دسترسی تمام واحدها به آن یکسان نمی‌باشد.

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-19]
[DOR: 20.1001.1.22225602.1397.7.25.9.1]

بافت تاریخی شامل ۹ محله اصلی و ۴۹ زیر محله است؛ (تصویر ۳) که محلات اصلی برحسب سابقه تاریخی عبارت‌اند از: ۱- برزن فهادان، ۲- برزن گودال مصلی، ۳- برزن شش بادگیری، ۴- برزن گازرگاه، ۵- برزن شیخداد، ۶- برزن دولت‌آباد، ۷- برزن گنبد سبز، ۸- برزن پشت باغ و ۹- برزن زردشتی‌ها (مهندسین مشاور آرمانشهر، ۱۳۸۷).

تصویر ۳- برزن‌های تاریخی یزد و زیر محله‌های آن‌ها (مهندسین مشاور نقشان، ۱۳۸۹)

معرفی محله پشت باغ: وجه‌تسمیه محله پشت باغ؛ باغی بوده احداثی توسط عزالدین لنگر از اتابکان یزد موسوم به باغ عزآباد که بعدها خشکیده و خراب شده است. در گذشته شغل ساکنین محله نساجی بوده و صنف مسگر نیز در قسمتی از محله پشت باغ ساکن بوده‌اند. محله پشت باغ یکی از محدوده‌های شهری و از مناطق مرکزی شهر یزد است و در بخش جنوبی بافت قدیم قرار دارد. این محله از طریق چهار خیابان اصلی محدود می‌شود. از شمال به بلوار امامزاده، از جنوب به خیابان فرخی، از شرق به خیابان شهید رجایی و از غرب به خیابان شهید مطهری احاطه شده است (بشارت، ۱۳۸۵: ۲۷).

در سال ۱۳۸۵[۱۳] محله پشت باغ؛ (تصویر ۴) دارای جمعیتی معادل ۲۴۰۷ نفر یعنی ۵/۶۲ درصد از جمعیت کل بافت تاریخی بوده است. همچنین در محله پشت باغ ۷۱۸ خانوار ساکن می‌باشند که این میزان معادل ۵/۹۴ نفر از خانوارهای بافت و ۰/۶۳ نفر از خانوارهای شهر است (مهندسین مشاور آرمانشهر، ۱۳۸۵).

تصویر ۴- تصویر هوایی از برزن پشت باغ

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-19]
[DOR: 20.1001.1.23225602.1397.7.25.9.1]

یافته‌های تحقیق

یافته‌های توصیفی تحقیق: این قسمت برای شناسایی وضعیت پرسش‌شوندگان نمونه آماری تنظیم‌شده و نتایج این بخش به‌صورت درصد آمده است. بر اساس داده‌های گردآوری‌شده میانگین سنی پرسش‌شوندگان حدوداً ۳۸ سال است و از مجموع پرسش‌نامه‌های توزیعی، ۵۳ درصد را مردان و ۴۷ درصد را زنان تشکیل می‌دهند. همچنین از این تعداد ۲۹ درصد مجرد و ۷۱ درصد متأهل‌اند. از میان پرسش‌شوندگان ۲۲ درصد، میزان درآمد خود را تا ۱ میلیون تومان در ماه (ضعیف)، ۵۰ درصد بین ۱/۵ میلیون تا ۲ میلیون تومان در ماه (متوسط)، ۲۸ درصد باقی‌مانده، میزان درآمد خود را بالای ۲ میلیون تومان در ماه (خوب) عنوان کرده‌اند. ۷۳ درصد از پاسخ‌گویان، نوع مسکن خود را شخصی، ۸ درصد استیجاری و ۱۹ درصد نوع محل سکونت خود را سایر –با توجه به شناخت محققین از سکونتگاه مزبور، این تعداد منازل به دلیل فرسودگی کالبدی از طرف صاحبان ملک جهت سرایداری در اختیار عده‌ای قرارگرفته است– عنوان کرده‌اند. از نظر تحصیلات ۴ درصد از پاسخ‌گویان دارای تحصیلات ابتدایی، ۵۱ درصد ابتدایی تا دیپلم و ۴۵ درصد دارای تحصیلات دیپلم و بالاتر می‌باشند. ۱۷ درصد از پرسش‌شوندگان نمونه آماری، مدت سکونت خود در محله را بین ۲ تا ۵ سال، ۱۰ درصد بین ۵ تا ۱۰ سال و ۷۳ درصد از آن‌ها بالای ۱۰ سال بیان نموده‌اند.

یافته‌های تحلیلی تحقیق: با توجه به (جدول ۲) ابتدا شاخص‌های سرمایه اجتماعی از نظر پارامترهای پراکندگی مورد ارزیابی قرار گرفت. از این‌رو برای کمی نمودن شاخص‌ها از روش مقیاس‌سازی استفاده شد. در ادامه برای بررسی درستی و نادرستی فرضیه تحقیق و برآورد میزان ارتباط بین متغیرهای تحقیق به ترتیب از روش‌های آماری همبستگی پیرسون و رگرسیون خطی استفاده گردید.

جدول ۲- میانگین، انحراف معیار، کمترین و بیشترین نمره‌های آزمودنی شاخص‌های مورد بررسی سرمایه اجتماعی

متغیرها	میانگین	انحراف معیار	کمترین نمره	بیشترین نمره
ظرفیت پذیرش تفاوت‌ها	۹/۱۹	۲/۱۱۷	۳	۱۵
اطلاعات و آگاهی از محله	۵/۴۴	۱/۳۰۶	۳	۱۰
احساس امنیت	۳/۱۳	۰/۷۹۲	۱	۵
فعالیت گروهی و هدف مشترک	۶/۱۲	۱/۴۳۸	۲	۹
مشارکت در اجتماع محلی	۶/۱۹	۱/۵۹۴	۲	۱۰
توانمندسازی	۹/۲۵	۱/۸۱۲	۴	۱۳
حس اعتماد	۹/۳۸	۱/۹۵۳	۳	۱۵
شبکه‌های حمایتی و عمل متقابل	۵/۹۵	۱/۳۲۴	۲	۹
ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی	۱/۸۲	۱/۰۸۰	۱	۵
حس تعلق	۸/۸۶	۱/۹۰۸	۴	۱۵
پیوندهای همسایگی	۶/۲۱	۱/۱۹۳	۳	۱۰
بها دادن به زندگی	۳/۳۰	۰/۷۹۶	۱	۵
برآیند سرمایه اجتماعی	۹/۱۹	۱/۸۹۵	۳	۱۵

به‌منظور بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و شاخص‌های مربوط به آن از آزمون همبستگی پیرسون استفاده شد که بر اساس داده‌های به‌دست‌آمده همبستگی بین سرمایه اجتماعی به ترتیب با ظرفیت پذیرش تفاوت‌ها برابر با ۰/۳۲۵، اطلاعات و آگاهی از محله ۰/۴۲۶، احساس امنیت ۰/۲۰۸، فعالیت گروهی و هدف مشترک ۰/۲۶۹، مشارکت در اجتماع محلی ۰/۳۱۴، توانمندسازی ۰/۵۲۹، حس اعتماد ۰/۴۹۳، شبکه‌های حمایتی ۰/۴۹۷، ارزش‌ها و هنجارهای جمعی ۰/۲۳۵، حس تعلق ۰/۱۳۸، پیوندهای همسایگی ۰/۱۷۵ و بها دادن به زندگی برابر با ۰/۲۱۸ می‌باشد که از بین این شاخص‌ها سرمایه اجتماعی به ترتیب با ظرفیت پذیرش تفاوت‌ها و پیوندهای همسایگی بیشترین همبستگی و با اطلاعات و آگاهی از محله کمترین همبستگی را دارد.

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-19]
[DOR: 20.1001.1.22225602.1397.7.25.9.1]

جدول ۳- ضرایب همبستگی چندگانه شاخص‌های مربوطه و سرمایه اجتماعی به روش هم‌زمان

شاخص آماری / متغیر ملاک	متغیرهای پیش‌بین	ضریب بتای غیراستاندارد: بتا	ضریب بتای غیراستاندارد: خطای معیار	ضریب بتا استاندارد	ضریب t	سطح معنی‌داری
سرمایه اجتماعی	ظرفیت پذیرش تفاوت‌ها	۰/۱۱۳	۰/۰۵۱	۰/۱۲۶	۲/۲۰۶	۰/۰۲۸
	اطلاعات و آگاهی از محله	۰/۲۰۶	۰/۰۶۴	۰/۱۴۲	۳/۲۰۸	۰/۰۰۱
	احساس امنیت	۰/۳۰۴	۰/۱۱۵	۰/۱۲۷	۲/۶۵۵	۰/۰۰۸
	فعالیت گروهی و هدف مشترک	۰/۱۷۱	۰/۰۷۲	۰/۱۳۰	۲/۳۷۰	۰/۰۱۸
	مشارکت در اجتماع محلی	۰/۱۴۱	۰/۰۶۴	۰/۱۱۹	۲/۱۹۰	۰/۰۲۹
	توانمندسازی	۰/۳۲۰	۰/۰۶۸	۰/۳۰۶	۴/۶۸۱	۰/۰۰۰
	حس اعتماد	۰/۲۴۶	۰/۰۴۸	۰/۲۵۴	۵/۰۷۸	۰/۰۰۰
	شبکه‌های حمایتی	۰/۴۲۶	۰/۰۸۰	۰/۲۹۸	۵/۲۹۷	۰/۰۰۰
	ارزش‌ها و هنجارهای جمعی	۰/۲۰۳	۰/۰۹۷	۰/۱۱۶	۲/۰۹۵	۰/۰۳۷
	حس تعلق	۰/۱۶۷	۰/۰۶۱	۰/۱۶۸	۲/۷۳۵	۰/۰۰۷
	پیوندهای همسایگی	۰/۱۷۴	۰/۰۸۴	۰/۱۰۹	۲/۰۶۰	۰/۰۴۰
	بها دادن به زندگی	۰/۲۸۰	۰/۱۰۴	۰/۱۱۸	۲/۶۹۵	۰/۰۰۷

در (جدول ۳) رابطه شاخص‌های مربوطه و سرمایه اجتماعی با رگرسیون خطی مورد بررسی قرار گرفت و با توجه به سطح معنی‌داری شاخص‌ها مشخص می‌شود که تمامی آن‌ها بر روی سرمایه اجتماعی اثرگذار هستند.

جدول ۴- ضرایب همبستگی چندگانه شاخص‌های موردبررسی با سرمایه اجتماعی

متغیر ملاک سرمایه اجتماعی				
شاخص آماری / متغیر پیش‌بین	ضریب همبستگی	مجذور ضریب همبستگی	F	سطح معنی‌داری
شاخص‌های مورد بررسی	۰/۷۰۳	۰/۴۹۴	۲۶/۰۴۶	۰/۰۰۰

نتایج حاصل از تحلیل رگرسیون چندگانه به روش هم‌زمان مطابق (جدول ۴) نشان می‌دهد ضرایب همبستگی چندگانه برای ترکیب خطی شاخص‌های موردبررسی با سرمایه اجتماعی در محله تاریخی پشت‌باغ شهر یزد برابر با r=۰/۷۰۳، ضریب تعیین r^2= ۰/۴۹۴ و نسبت F برابر با ۲۶/۰۴۶ است که در سطح P≤۰/۰۰۰ معنی‌دار می‌باشد؛ بنابراین تائید می‌گردد که بین شاخص‌های موردارزیابی و سرمایه اجتماعی رابطه چندگانه وجود دارد.

نتیجه‌گیری

در مقاله حاضر به سنجش شاخص‌های سرمایه اجتماعی در محله پشت‌باغ که یکی از محلات ۹ گانه بافت تاریخی شهر یزد است پرداخته شد. با توجه به یافته‌های تحلیلی تحقیق، رابطه مستقیم بین شاخص‌های مورد ارزیابی و مفهوم سرمایه اجتماعی وجود دارد به این معنی که با افزایش این شاخص‌ها سرمایه اجتماعی نیز افزایش می‌یابد.

بنابراین از بین شاخص‌های مذکور به ترتیب ظرفیت پذیرش تفاوت‌ها و پیوندهای همسایگی، حس تعلق، ارزش‌ها و هنجارهای جمعی، شبکه‌های حمایتی، فعالیت گروهی و هدف مشترک، حس اعتماد و توانمندسازی بیشترین نقش را در ارتقاء سرمایه اجتماعی ایفا می‌کنند. این موارد بیانگر آن است که افراد تا حد زیادی سبک زندگی و عقاید متفاوت را می‌پذیرند و به آن احترام می‌گذارند؛ ارتباط مستحکمی با همسایگان خود برقرار می‌کنند و در موقع لزوم به آن‌ها یاری می‌رسانند یا انتظار دریافت کمک از آن‌ها را دارند؛ به ناحیه سکونت خود و ساکنین آن علاقه دارند و تمایلی چندانی به ترک مکان فعلی نشان نمی‌دهند؛ با افراد و سازمان‌ها در حمایت از یکدیگر برای منافع یک‌طرفه یا دوجانبه همکاری می‌نمایند؛ برای پیشبرد منافع خود از طریق تشکیل گروه‌های رسمی و غیررسمی مشارکت می‌کنند؛ به ساکنین و مسئولین سازمان‌های محلی برای اداره و ارائه خدمات به ناحیه خود اعتماد دارند و نیز احساس می‌کنند که صدای آن‌ها شنیده می‌شود و در فرآیندهایی اجتماعی که بر روی آن‌ها تأثیرگذارند درگیرند و می‌توانند اقدام به تغییرات ابتدایی نمایند.

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-19]
[DOR: 20.1001.1.23225602.1397.7.25.9.1]

در ادامه شاخص‌های احساس امنیت، بها دادن به زندگی و مشارکت در اجتماع محلی از حدمطلوب فاصله دارند که می‌توان این‌چنین استنباط نمود که افراد، بخشی از فعالیت‌های جمعی و اجتماعی هستند ولی در برگزاری رویدادهای محلی حضور پررنگی ندارند؛ در واحد همسایگی خود آن‌چنان احساس امنیت نمی‌کنند و گاهاً در استفاده از فضای عمومی به خاطر ترس محدودند؛ از زندگی خود احساس رضایت چندانی ندارند و به آینده امیدوار نیستند.

در پایین‌ترین جایگاه نیز شاخص اطلاعات و آگاهی از محله قرار دارد. از این‌رو افراد از همسایگان خود اطلاع کمی دارند و از اتفاقاتی که در محیط پیرامون آن‌ها در جریان است بی‌خبرند.

به‌منظور سنجش سرمایه اجتماعی در محدوده موردمطالعه، داده‌ها بر اساس مقادیر به‌دست‌آمده از پرسشنامه‌های تکمیل‌شده توسط شهروندان با نرم‌افزار SPSS تحلیل گردید. رده‌بندی در سنجش شاخص‌های موردبررسی سرمایه اجتماعی به‌صورت ۲۵-۵۰ سطح کم، ۵۱-۷۵ سطح متوسط، ۷۶-۱۲۵ سطح زیاد و در سنجش برآیند سرمایه اجتماعی ۳-۶ سطح کم، ۷-۱۰ سطح متوسط، ۱۱-۱۵ سطح زیاد بر پایه درصد تعیین شد.

جدول ۵- سطح سرمایه اجتماعی

برآیند سرمایه اجتماعی(درصد)	شاخص‌های موردبررسی سرمایه اجتماعی(درصد)	سطح
۲۲	۲۴	کم
۴۷	۶۱	متوسط
۳۱	۱۵	زیاد

در نهایت همان‌طور که در (جدول ۵) آمده است؛ سرمایه اجتماعی در بافت تاریخی محله پشت باغ در سطح متوسط قرار دارد. مقایسه این سنجش با برآیند سرمایه اجتماعی که به‌وسیله سؤالات مستقیم از خود شهروندان صورت گرفته حاکی از آن است که آنالیز داده‌ها منطبق بر نتایج به‌دست‌آمده می‌باشد.

در این پژوهش، محققین با محدودیت‌هایی در تعیین حجم نمونه آماری مناسب به منظور آزمون فرضیه‌ها روبرو بودند زیرا از طرفی، مدت اقامت در محل به عنوان متغیر کنترل در نظر گرفته شده بود و از طرف دیگر، ملیت ایرانی پاسخگو برای پژوهشگران اهمیت داشت. بافت تاریخی شهر یزد به دلایلی نظیر فرسودگی کالبدی و در پاره‌ای از موارد عملکردی در حال خالی شدن از سکنه است. همچنین امکانات و تسهیلات موجود، پاسخگوی نیازهای امروز ساکنین نیست و نسل جوان، تمایلی به ماندن در آن ندارند. به همین علت، اکثر ابنیه موجود رو به زوال نهاده، متروکه شده و به محلی برای تجمع بزهکاران و معتادان تبدیل گشته است. تعدادی از خانه‌ها هم به دلیل هزینه اقامت اندک، عمدتاً به تصرف اقشار کم‌درآمد و اتباع بیگانه بخصوص مهاجرین افغان درآمده است. در مواردی نیز ساکنین یا تمایل کمی به صرف وقت برای پاسخگویی به پرسشنامه نشان دادند یا به دلیل کهولت سن و سطح سواد پایین از همکاری با نگارندگان خودداری کردند.

ارائه پیشنهادها

با توجه به آنچه گفته شد به‌طورکلی می‌توان راهبردهای زیر را در راستای ارتقاء سطح سرمایه اجتماعی در بافت تاریخی شهر یزد پیشنهاد نمود:

- تشویق ساکنین به برقراری روابط با یکدیگر بر پایه روابط اجتماعی متوازن هم‌چون احداث فرهنگسرای محله؛
- مشارکت اهالی در پیشگیری از جرم و ارائه شواهد قابل رؤیت از اقدامات امنیتی مانند ایجاد تشکل‌های محلی در جهت نظارت عمومی و افزایش حضور پلیس؛
- حمایت از صفات انسانی و متعالی مثل برنامه‌ها و گردهمایی‌های تقدیر از همسایه نمونه؛
- احیاء ابنیه تاریخی به‌عنوان میراث فرهنگی جامعه در راستای تقویت هویت محلی همچون احیاء خانه‌های قدیمی و تغییر کاربری به مراکز خدماتی و اقامتی؛
- پیش‌بینی امکانات و تسهیلات مناسب به‌منظور حفظ ساکنین فعلی و ارائه مشوق‌هایی برای بازگشت افرادی که محله را ترک کرده‌اند؛
- حمایت از اقشار آسیب‌پذیر و کم‌درآمد با ایجاد صندوق‌های قرض‌الحسنه محلی و کارگاه‌های کوچک صنایع دستی به‌منظور توانمندسازی اقتصادی آن‌ها و هم‌چنین بهره‌گیری از پتانسیل مذهبی موجود برای ترویج بینش سیاسی؛

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-19]
[DOR: 20.1001.1.22225602.1397.7.25.9.1]

– ترغیب ساکنین به مشارکت در امور محله خود مانند سازمان‌دهی یا حمایت از فعالیت‌ها و سازمان‌های مردم‌نهاد و تبلیغ رویدادهای ملی و مذهبی مثل هیئات مذهبی در ایام محرم؛

– افزایش آگاهی شهروندان، نسبت به ارزش‌های اجتماعی موجود در بافت تاریخی و ترویج منافع عمومی مانند برپایی کارگاه‌های آموزشی برای اهالی.

از آنجا که جامعه آماری در این تحقیق، تنها یک محله از محلات شهر تاریخی یزد را در بر می‌گیرد پس نمی‌توان نتایج تحقیق را به سایر محلات شهر تاریخی یزد تعمیم داد. از این‌رو پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های آتی، نسبت به ارزیابی شاخص‌های سرمایه اجتماعی متناسب با زمینه پژوهش در سایر محله‌ها اقدام گردد. همچنین سایر محققین می‌توانند فاکتورهای مؤثر و حجم نمونه آماری را گسترش دهند.

یافته ها و نتایج پژوهش‌هایی از این دست می‌تواند به عنوان مبنایی برای برنامه‌ریزان و متولیان امور بافت‌های تاریخی مانند سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری، شهرداری ناحیه تاریخی، شرکت مادر تخصصی عمران و بهسازی و... جهت شناخت وضع موجود و اجرای پروژه‌های محرک توسعه در محدوده مورد نظر به حساب آید.

پی‌نوشت

۱– نسخه ۲۲

۲– Bourdieu

۳– Colman

۴– Lin

۵– Fukuyama

۶– Baker

۷– Giddenz

۸– Bonding Capital

۹– Bridging Capital

۱۰– Linking Capital

۱۱– Bellair

۱۲– Bullen & Onix

۱۳– به روز ترین آمار جمعیتی بافت تاریخی شهر یزد به تفکیک محلات، مربوط به سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵ می‌باشد.

فهرست منابع

– بشارت، ح. (۱۳۸۵). یزد شهر من. چاپ اول، انتشارات طلایه، تهران.

– توسلی، م. (۱۳۸۱). ساخت شهر و معماری در اقلیم گرم و خشک ایران. پیام و پیوند نو، تهران.

– سوری، ع. (۱۳۹۳). سرمایه اجتماعی و رشد در ایران. فصلنامه پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی، سال بیست و دوم، ۶۹، ۶۴–۴۹.

– شریفیان ثانی، م. (۱۳۸۰). سرمایه اجتماعی: مفاهیم اصلی و چارچوب نظری. فصلنامه رفاه اجتماعی، سال اول، ۲، ۵–۱۸.

– شعبانی، آ. و سلیمانی، م. (۱۳۸۸). سنجش و رتبه‌بندی سطح سرمایه اجتماعی در استان‌های کشور (سال ۱۳۸۷). دوره ۱، ۲، ۱۱۹–۹۵.

– صیدایی، س. آ.، احمدی شاپورآبادی، م. ع. و معین آبادی، ح. (۱۳۸۸). دیباچه ای بر سرمایه اجتماعی و رابطه آن با مؤلفه‌های توسعه اجتماعی در ایران. راهبرد یاس، ۱۹، ۲۵۵–۱۸۸.

– غفاری، غ.ر. (۱۳۸۴). طرح ملی سنجش و تبیین سرمایه اجتماعی در ایران. دفتر امور اجتماعی وزارت کشور.

– کلانتری خلیل‌آباد، ح. و حاتمی نژاد، ح. (۱۳۸۵). برنامه‌ریزی مرمت بافت تاریخی شهر یزد، چاپ اول، انتشارت فراگستر، تهران.

– مهندسین مشاور آرمانشهر. (۱۳۸۷). طرح تفصیلی شهر یزد. شهرداری یزد.

– مهندسین مشاور آرمانشهر. (۱۳۸۵). طرح حفاظت جامع بافت تاریخی یزد. شرکت مادرتخصصی عمران و بهسازی شهری ایران، اداره کل مسکن و شهرسازی استان یزد.

– مهندسین مشاور شمسه. (۱۳۸۵). گزارش مطالعات ثبت شهر تاریخی یزد در فهرست آثار ملی. سازمان میراث فرهنگی و گردشگری استان یزد.

– مهندسین مشاور نقشان. (۱۳۸۹). پرونده ثبت شهر تاریخی یزد در فهریت میراث جهانی، اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان یزد.

- Blokland, T. (2003). Urban Bonds. Social Relationships in an Inner City Neighbourhood. Cambridge: Polity Press.
- Brehm, J. & Rahn, W. (1997). Individual-level evidence for the causes and consequences of social capital, American Journal of Political Science, .41, 3.999–1023.

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-19]

[DOR: 20.1001.1.23225602.1397.7.25.9.1]

- Bridge, G. (2002). The Neighbourhood and Social Networks. Centre for Neighbourhood Research Paper 4, available at: www.neighbourhoodcentre.org.uk, accessed 1 August 2016.
- Briggs, X. S. (1998). Brown kids in white suburbs: housing mobility and the many faces of social capital, Housing Policy Debate, .9, 1.177–221.
- Carpiano, R. (2007). Neighborhood social capital and adult health: an empirical test of a Bourdieu-based model, Health and Place, 13.639–655.
- Coleman, J. (1988). Social capital and the creation of human capital, American Journal of Sociology, 94 (Supplement). S95–S120.
- Crawford, A. (2006). 'Fixing broken promises?' Neighbourhood wardens and social capital, Urban Studies, . 43, 5/6. 957–976.
- Crow, G., Allan, G. & Summers, M. (2002). Neither busybodies nor nobodies: managing proximity and distance in neighborly relations, Sociology, .36, 1.127–145.
- Field, J., 2003, Social Capital. London: Routledge.
- Fisher, C. (1982). To Dwell Among Friends: Personal Networks in Town and City, Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Flint, J. & Kearns, A. (2006). Housing, neighbourhood renewal and social capital: the case of registered social landlords in Scotland, European Journal of Housing Policy, .6, 1.31–54.
- Grannis, R. (1998). The importance of trivial streets: residential streets and residential segregation, American Journal of Sociology, .103, 6.1530–1564.
- Granovetter, M. (1973). The strength of weak ties, American Journal of Sociology, .78, 6.1360–1380.
- Halpern, D. (2005). Social Capital. Cambridge: Polity Press.
- Henning, C. & Lieberg, M. (1996). Strong ties or weak ties? Neighbourhood networks in a new perspective, Scandinavian Housing and Planning Research, 13.3–26.
- Kearns, A. & Parkinson, M. (2001). The significance of neighbourhood, Urban Studies, .38, 12. 2103–2110.
- Kleinhans, R. (2003). Displaced but still moving upwards in the housing career? Implications of forced residential relocation in the Netherlands, Housing Studies, 18, 4.473–499.
- Kleinhans, R. (2009). Does Social Capital Affect Residents' Propensity to Move from Restructured Neighbourhoods? Housing Studies, .24, 5.629-651.
- Lelieveldt, H. (2004). Helping citizens help themselves. Neighborhood improvement programs and the impact of social networks, trust and norms on neighborhood-oriented forms of participation, Urban Affairs Review, .39, 5.531–551.
- Lofland, L. (1985). A World of Strangers, Prospect Heights, IL: Waveland Press.
- Nieminen, T., Martelin, T., Koskinen, S., Simpura, J., Alanen, E., Härkänen, T. & Aromaa, A., 2008, Measurement and socio-demographic variation of social capital in a large population-based survey, Social Indicators Research, .85, 3.405-423.
- Portes, A. & Landolt, P. (1996). The downside of social capital, American Prospect, 26.18–21.
- Putnam, R. (2000). Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community. New York: Simon & Schuster.
- Ross, C., Mirowsky, J. & Pribesh, S. (2001). Powerlessness and the amplification of threat: neighbourhood disadvantage, disorder and mistrust, American Sociological Review, 66.568–591.
- Sampson, R., Raudenbush, S. & Earls, F. (1997). Neighbourhoods and violent crime: a multilevel study of collective efficacy, Science, 277.918–924.
- Simpura, J. (2002). Measuring social capital. In P. Ruuskanen (Ed.), Social capital and well-being. Viewpoints to social and health fields. Finland: PS-kustannus, Keuruu.
- Warner, W. L., Low, J. O., Lunt P.S. & Srole, L. (1963). Yankee City. New Haven. CT: Yale University Press.
- Wassenberg, F., Arnoldus, M., Goetgeluk, R., Penninga, F. & Reinders, L. (2006). How big is the Neighbourhood? The Hague: Ministry of Housing, Spatial Planning and the Environment.
- Woolcock, M. (1998). Social capital and economic development. Towards a theoretical synthesis and policy framework, Theory and Society, 27.151–208.

[Downloaded from hafthesar.iauh.ac.ir on 2026-11-19]

[DOR: 20.1001.1.22225602.1397.7.25.9.1]